

**თორღვა პანკელი- კონტასთავის შეთქმულების გმირი
თუ ქართული სახელმწიფოს მოღალატე!?**

**ნანა ციხისტავი-ახალი უმაღლესი სასწავლებელი
ნიუუნის აფილირებული პროფესორი**

**ნანა ციხისთავი-ახალი უმაღლესი სასწავლებელი-ნიუნის აფილირებული
პროფესორი**

**თორღვა პანკელი- კოხტასთავის შეთქმულების გმირი თუ ქართული სახელმწიფოს
მოღალატე!?**

საკვანძო სიტყვები და ტერმინები:

პანკისის ციხე, თორღვა პანკელი, დავით ულუ, ჯიგდახათუნი, მესტუმრე ჯიქური,
კოხტასთავი

აბსტრაქტი

საქართველოს ისტორიულ წარსულში არიან ისტორიული პირები, რომელთა შესახებაც გვაქვს დღემდე შემორჩენილი საინტერესო ფაქტები და მონაცემები, მაგრამ არ არის სიღრმისეულად შესწავლილი მათი წვლილი და ასევე როლი ქართული სახელმწიფოს მშენებლობაში. პირიქით, მივიწყებული და დაკნინებულია მათი სახელები და მოღვაწეობა. ასეთი ისტორიული პირები საკმაო რაოდენობითაა საქართველოს წარსულ ისტორიაში და მათ შორისაა მე-13საუკუნის საინტერესო პერსონაჟი- თორღვა პანკელი, რომელიც პანკისის ციხის მფლობელადაა მოხსენიებული.

თორღვა პანკელი თავისი ბობოქარი ,მაგრამ იდუმალებით მოცული თავგადასავლით იქცევს ჩვენს ყურადღებას. ჯერ იყო და მონღოლთა წინააღმდეგ კოხტაგორის შეთქმულებაში მიიღო მონაწილეობა. მერე ხელისუფლებას განუდგა და პანკისის საერისთავოს დაუმორჩილებლობა გამოაცხადა. ზოგიერთი ცნობით ,მონღოლი ღედოფლის , ჯიგდახათუნისა და მესტუმრე ჯიქურის ბრძანებით კლდიდან ისროლეს და მოკლეს.

ამგვარად, თორღვა პანკელი, პანკისის ერისთავი, კოხტასთავის შეთქმულების მონაწილე, პანკისის ციხის მფლობელი, დაახლოვებული პირი იმდროინდელი არისტოკრატიული საზოგადოებისა, თვითონაც ლეგენდარული პირი, მოხსენიებული

ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში, როგორც გმირი, ფაქტობრივად იმ ეპოქის ერთ-ერთი რაინდი იღუპება როგორც მეფის მოღალატე და მას დედოფალი ჯიგდახათუნი გამოუტანს სასიკვდილო ვერდიქტს მსახურის- მესტუმრე ჯიქურის ხელით. ამის თაობაზე იმ პერიოდის მემატიანეები ღუმაან. არადა ეს პიროვნება გმირადაა შერაცხული ხალხურ თქმულებებსა და ლეგენდებში და მისი ცხოვრების ასეთი ბოლო ძალიან გაუგებარია.

დასკვნის სახით შეიძლება დავწეროთ, რომ მე-13 საუკუნის შუა ხანებში ძირეული გარდატეხა ხდება არა მხოლოდ სახელმწიფოს შიდა და საგარეო საქმეებში, არამედ ქართულ საზოგადოებაშიც. თუ რუსუდან დედოფლის გარდაცვალების შემდგომ ქართულ საზოგადოებაში ძალიან დიდ როლს თამაშობდნენ კოხტასთავის შეთქმულების გმირები და მათ შორის თორღვა პანკელი, რომლის სახელიც სხვა გმირებთან ერთად ლეგენდებშიც მოიხსენიებოდა, ორმეფობის(დავით ულუსა და დავით ნარინის გამეფების დროს) პერიოდში, გამომდინარე მონღოლთა წესის დამკვიდრებიდან, ხელისუფლების მიერ აღწევდნენ დაბალი თანამდებობის პირები და ისინი წყვეტდნენ საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვის საკითხებს. ამიტომ ამ სიტუაციაში არც მემატიანეების მიერ დატოვებული მრავალფეროვანი მასალები გვაქვს ამ დაფარული ისტორიის შესახებ და ზოგადად ამ ფაქტის გარშემო შემორჩენილ წყაროებში ძირითადად ცენტრალური ხელისუფლებაა გამართლებული.

საქართველოს ისტორიულ წარსულში არიან ისტორიული პირები, რომელთა შესახებაც გვაქვს დღემდე შემორჩენილი საინტერესო ფაქტები და მონაცემები, მაგრამ არ არის სიღრმისეულად შესწავლილი მათი წვლილი და ასევე როლი ქართული სახელმწიფოს მშენებლობაში. პირიქით, მივიწყებული და დაკნინებულია მათი სახელები და მოღვაწეობა. ასეთი ისტორიული პირები საკმაოდ რაოდენობითაა საქართველოს წარსულ ისტორიაში და მათ შორისაა მე-13 საუკუნის საინტერესო პერსონაჟი- თორღვა პანკელი, რომელიც პანკისის ციხის მფლობელადაა მოხსენიებული.

პანკისის ციხე - თორღვა პანკელის (გვიანდელი შუა საუკუნეებში პანკისის ციხეს მადრაანის ციხე ერქვა) ციხე მდებარეობს ხალაწნისა და მადრაანის (მაჭარეულის) ხევების წყალგამყოფ თხემზე, ტყიან ზოლში. პანკისის ერისთავი წყაროებში პირველად აგებული. პანკისის ციხე განვითარებულ შუა საუკუნეებში, პანკისის საერისთავოს ცენტრი იყო, რომელიც კახეთის მეფე კვირიკე III დიდმა (1010–1037 წწ.) დააარსა. XII-XIII საუკუნეებში — კახეთის საერისთავოს ცენტრია. XIII საუკუნის 40-იან წლებში პანკისის ციხეში დიდი სამშენებლო სამუშაოები ჩაატარა პანკისის ერისთავმა თორღვა (თორღვა) პანკელმა.ის კოხტასთავის ანტი-მონღოლური შეთქმულების მონაწილე იყო. მეფე დავით VII ულუს ურდოში ყოფნის დროს, თორღვამ სეპარატისტული პოზიციები გაიმყარა,თავი კახეთის სრულუფლებიან გამგებლად გამოაცხადა და პანკისის ციხეში

გამაგრდა . მეფის დაბრუნების პირობებშიც განაგრძო ურჩობა, არ ეახლა მას და ციხე უფრო გაამაგრა. ამიტომ ის ციხიდან გამოიტყუეს და სიცოცხლეს გამოასალმეს.

როგორც ჩანს თორღვა დიდი გავლენით სარგებლობდა აღმოსავლეთ საქართველოს მთაში და ის დაგანისძეთა საგვარეულოს წარმოადგენდა. სახელი თორღვა (თორღვა დაგანი) ლეგენდებსა თუ ხალხურ გადმოცემებშია შემორჩენილი. მონღოლთა პერიოდში დაგანისძეები აღზევდნენ და პანკელი ერისთავების რანგში მოეწოდნენ ქვეყანას. თუმცა წყაროების სიმცირის გამო თორღვა პანკელის პიროვნების და მისი მემკვიდრეობის გარშემო მსჯელობა გართულებულია. ფაქტი ერთია, მის პერიოდში პანკისის ციხე გაძლიერდა და დიდი მნიშვნელობა შეინარჩუნა. კონკრეტულად ამ ციხის გარდა, თორღვას სახელი სხვა ბასტიონებს და ტოპონიმებსაც უკავშირდება რეგიონში.¹

იმისთვის რომ გამოვივლიოთ თორღვა პანკელის პერსონის შესახებ დაფარული ისტორია, ცოტა შორიდან დავიწყოთ, ანუ ჩავუღრმავდეთ საქართველოს ისტორიის მნიშვნელოვან ფურცელს-„ოქროს ხანას“ მთელი მისი გამოვლინებებით.

“ოქროს ხანა” საქართველოში XI საუკუნის ბოლოდან დაიწყო, როდესაც დავით აღმაშენებელმა წარმატებით მოიგერია თურქ-სელჩუკების შემოსევები და დაასრულა საქართველოს გაერთიანების პროცესი. დავითი აქტიურად იღვწოდა საქართველოს საზღვრების გაფართოებისა და საერთაშორისო არენაზე გავლენის გასაზრდელად. არსებობს ცნობები, რომ მან ამ მიზნით ტრაპიზონის მხარეშიც ილაშქრა, თუმცა, უშედეგოდ. დავით აღმაშენებლის შემდეგ მის მიერ შექმნილმა ძლიერმა სახელმწიფო მანქანამ მთელი ძალით განაგრძო მუშაობა.

შამქორისა (1195) და ბასიანის (1203) ბრძოლებში გამარჯვების შემდეგ საქართველოს ხელფეხი გაეხსნა სამეზობლოში მიმდინარე პროცესებში აქტიურად ჩასართავად. საქართველოს გაუჩნდა რეგიონში პირველობის საფუძვლიანი ამბიცია და საქართველოს სამეფო კარმა მალევე მიიღო გადაწყვეტილება, რომ შავიზღვისპირეთის მიმართულებით სამხედრო-პოლიტიკური ოპერაცია დაეწყო. დიდია იმის ალბათობა, რომ XIII საუკუნის დასაწყისში ქართველთა მიერ შავიზღვისპირეთში წარმოებულ გაბედულ სამხედრო-პოლიტიკურ ქმედებებს თავისი “პროგრამა მინიმუმი” და “პროგრამა მაქსიმუმი” ჰქონდა.

საქართველოში მე-13 საუკუნის 30-იან 40-იანი წლებიდან იცვლება პოლიტიკური ამინდი და დღის წესრიგში დგება მონღოლების დაპყრობები. საქართველოს ისტორიაში არ არის წყარო, სადაც ამ პერიოდის სოციალურ სტრუქტურაში გამოჩნდება გარკვეული გაერთიანება რაიმე რაინდული კავშირის არსებობის შესახებ, თუმცა ქართველები დავით აღმაშენებლის დროიდან ურთიერთობენ ევროპელ ჯვაროსანთა გაერთიანებებთან. სამაგიეროდ ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში შემორჩენილია გარკვეული მაგალითები რაინდებზე და მათ მოღვაწეობაზე, სახელდობრ თორღვა პანკელზე.

ქართული რაინდობის ჩამოყალიბება და გავრცელება ხდება IX-XII საუკუნეთა საქართველოში, როგორც შედეგი ფეოდალური ურთიერთობის განვითარების მაღალი

დონისა. ნაჩვენებია, რომ ქართული რაინდობა აღნიშნულ ეპოქაში საუკეთესო სამხედრო თვისებების მქონე პროფესიონალ მეომართა მრავალრიცხოვან ფენას წარმოადგენდა. ამ პერიოდში დიდი ადგილი ეკავა რაინდულ იდეალებს, ზნე-ჩვეულებებს, ფიზიკურ აღზრდას, სამხედრო აღჭურვილობას, სპორტულ შეჯიბრებებს და ქართული რაინდული საზოგადოების საერთოდ მაღალგანვითარებულ სულიერ კულტურას.

კოხტასთავის შეთქმულება — ქართველ დიდებულთა შეთქმულება მონღოლთა ბატონობის წინააღმდეგ დაახლოებით 1245 წელს ჯავახეთში განვითარდა. მონაწილეობდნენ ეგარსლან ბაკურციხელი, ცოტნე დადიანი, ვარამ გაგელი, ყვარყვარე ჯაყელი, შოთა კუპრი, თორღვა პანკელი, გამრეკელ თორელი, სარგის თმოგველი და სხვები. მათი მიზანი დიდი ანტიმონღოლური აჯანყების მომზადება იყო. მონღოლებმა შეთქმულების შესახებ შეიტყვეს და მისი მონაწილეები დააპატიმრეს. გადარჩნენ მხოლოდ ცოტნე დადიანი და რაჭის ერისთავი კახაბერისძე, რომლებმაც ადრე დატოვეს ქვეყანა. დაპატიმრებულები ანისში წაიყვანეს, ხელ-ფეხი შეუკრეს, გააშიშვლეს, ტანზე თაფლი წაუსვეს და მზეზე დაყარეს. ცოტნე დადიანმა გაიგო ქართველი დიდებულების შეპყრობის ამბავი. მან ორი მსახური იახლა და ანისში წავიდა. ჟამთააღმწერელი გვაუწყებს, რომ „ცოტნე დადიანი მოვიდა ორითა კაცითა და განიძარცვა სამოსელი თავისი და შეკრული დაჰდა ქართველთა თანა“ — მოახსენეს მონღოლებმა ნოინს. ცოტნემ მონღოლებს მოახსენა, რომ თუ ისინი უდანაშაულოებს ასე სასტიკად სჯიდნენ, მაშინ თავადაც მეგობრების გვერდით მოკვდებოდა. მონღოლებმა ცოტნე დადიანის სიტყვები ირწმუნეს და ქართველი დიდებულები გაათავისუფლეს.²

გადავინაცვლოთ ისევ თორღვა პანკელთან. პანკისელთა ზეპირსიტყვიერებაში მეტად პოპულარულია ანდრეძი თორღვას ციხის განძისა და მისი მცველი დემონის შესახებ. თორღვას ციხის თქმულება მსოფლიო ეპოსოსათვის კარგად ცნობილ განძისა და მისი მცველი დემონის საინტერესო სიუჟეტს იმეორებს. გარდა ამისა, მას საგულისხმო ანალოგიები მოეძებნება ქართველთა პირველი მეფის--ფარნავაზის მითოსურ თავგადასავალთან.

თორღვას ციხე შუა საუკუნეებში პანკისის ერისთავთა რეზიდენციას წარმოადგენდა. იგი პანკისის ხეობის აღმოსავლეთით სტრატეგიული მნიშვნელობის მქონე ადგილზე აუგიათ. ამ ციხეს ენიჭებოდა ალაზნის ხეობიდან ჩრდილოეთ კავკასიაში გადასასვლელი გზებისა და მისი თავდაცვისუნარიანობის განმტკიცების ფუნქცია. ციხე-სიმაგრეს სახელწოდება მე-13 საუკუნის პანკისის ცნობილ ერისთავს, საქართველოში მონღოლთა ბატონობის პერიოდის მოღვაწეს --თორღვას უკავშირდება. ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში მას საგმირო ლექსების მთელი ციკლი ეძღვნება. . ზოგიერთი მკვლევარი პანკისის ერისთავ თორღვასა და ხალხური ლექსების გმირ თორღვას შორის საგულისხმო კავშირს ხედავს. თორღვა პანკელი თავისი ბოხოქარი მონღოლთა წინააღმდეგ კოხტაგორის შეთქმულებაში მიიღო მონაწილეობა. მერე ხელისუფლებას განუდგა და პანკისის საერისთავოს დაუმორჩილებლობა გამოაცხადა.

ზოგიერთი ცნობით, მონღოლი დედოფლის, ჯიგდახათუნისა და მესტუმრე ჯიქურის ბრძანებით კლდიდან ისროლეს დ მოკლეს. პანკისის ერისთავის ცხოვრების მიმართ საიდუმლოებაც დამოკიდებულებას ისიც აძლიერებს, რომ თორღვა პანკელის მკვლელობის ყველა მონაწილესა თუ ორგანიზატორს ლეგენდის მიხედვით ღვთის საშინელი რისხვა დაატყდება თავს. **3** რას მოვითხრობს მითი განძის შესახებ? ერთი მონადირე მთელი დღე პანკისის ტყეებში დაეხეტებოდა. ხელმოცარული შინ დაბრუნებას აპირებდა, როცა საოცრად ლამაზმა ირემმა წინ გადაურბინა. მონადირემ სტყორცნა ისარი და დაჭრა, მაგრამ დაჭრილი ცხოველი გაიქცა და მონადირეც მის კვალს გაჰყვა. ირემი თორღვას ციხე-გალავანში შევიდა და უეცრად კვალიც დაიკარგა. მონადირე ძველი გვირაბით ქვემოთ ჩასულა და იქ, სარდაფის მსგავს ბნელ ოთახში მოხვედრილა. დაჭრილი ნადირი ვერ იპოვა თურმე ნივთები. დასტაცა ხელი და რამდენიმე ბლუჯა გულში ჩაიყარა, მაგრამ უცებ გველი თუ საშინელი გარეგნობის გოლიათი გამოსრიალდა და თავზე წამოადგა. მონადირეს შეეშინდა და გასასვლელისკენ გაიქცა. იქ კი უფრო დიდი განსაცდელი ელოდა--რადაც არწივის მაგვარი გველი თუ ფრინველი მისკენ სისინით გამოექანა. კაცმა გულა დააგდო, პირჯვარი გადაიწერა და ღმერთის ხსენების შემდეგ გასასვლელიც გამოჩნდა. როგორც კი ზემოთ ამოაღწია მონადირემ, ჩასასვლელიც გაქრა. ამის გამო არის გამოთქმა -- „თუ განძი თვითონ არ გეძლევს, არც შენ შეგერგება, არც შენ გვარსო“.

თქმულებაში მოხსენიებული განძი შესაძლოა თორღვას ციხესთან დაკავშირებულ რომელიმე ისტორიულ მოვლენას ასახავდეს. თორღვას ციხის განძისა და მისი მცველი დემონის ანდრეძი რომელიდაც ისტორიული მოვლენის გამითოსებულ ვერსიას უნდა წარმოადგენდეს.

თორღვას ციხის განძის მპოვნელი დაჯილდოებულია იდუმალების სამყაროში შეღწევის ისეთივე უნარით, როგორც ის პანკისელი მონადირე, რომელმაც თქმულების მიხედვით საყორნის მთაზე, გამოქვაბულში ნახა მიჯაჭვული ამირანი. თუმცა მონადირე ყოველთვის როდი აღწევს მიზანს --სურვილისა და მცდელობის მიუხედავად, პანკისელი მონადირე ვერ ათავისუფლებს ამირანს, ვერც თორღვას ციხის ქვეშ ჩამარხულ ოქროს ეუფლება იგი, რადგან არც ერთს ჰქონდა მიჯაჭვული ამირანის ხსნისა და არც მეორეს --ნაპოვნი განძის დაუფლების კურთხევა. 4 გამომდინარე ამ თქმულებიდან, თორღვას ციხე და მისი განძი, ანუ თორღვას ციხის სტრატეგიული მდებარეობის დაუფლება ძალიან დიდი გამოწვევა ყოფილა ისტორიული პირებისათვის და თორღვას ციხეც ადვილად ხელში ჩასგდება არ იყო. შესაბამისად, თორღვას უეცარი და იდუმალი სიკვდილიც იწვევს გარკვეულ აზრთა სხვაობას.

თორღვა - განთქმული გმირია ასევე ხევსურულ ზეპირსიტყვიერებაში. მტრისგან დაუმარცხებელი ყოფილა თორღვა. მის მიუდგომელ ციხეს დღესაც უჩვენებენ ხევსურეთში, სოფელ მუცოში. თორღვას ისეთი ჯაჭვის პერანგი სცმია, რომ ტყვიას არ იკარებდა. თავის შეხების დროს პერანგის მთელი ჯაჭვი თურმე ერთ ადგილზე შეიხვეტებოდა და გამოსროლილ ტყვიას უკან აბრუნებდა. ეს პერანგი

ძმობილის ნაჩუქარი ყოფილა და თორღვა მას არც დღისით, არც ღამით არ იშორებდა. ვინ იყო ეს ძმობილი და როგორ აჩუქა მან თორღვას ეს სასწაულებრივი პერანგი?

ეს ასე მომხდარა. ერთხელ თორღვა სანადიროდ ყოფილა კლდეებში. უცებ მის თავზე თეთრ ყორანს გადაუფრენია და კლდის ნაპრალში გაუჩინარებულა. ამ უცხო სახილველით გაოცებული თორღვა მიჰყვოლია მის კვალს და ერთ ადგილზე ყინულში ჩავარდნილა. აქ გველეშაპი წოლილა და მას დასცემია თავზე. გველეშაპს შესცოდებია უმწეო გმირი და სიცივითა და შიმშილით რომ არ მომკვდარიყო, ამოიღებდა თვალს და ალოკინებდა, აძლობდა და ათბობდა კიდევ. ბოლოს, დაძმობილდნენ თორღვა და გველეშაპი, და საჩუქრად თავის ძმობილს, როგორც ძმობილობის წესი მოითხოვს, ის განთქმული ჯაჭვის პერანგი მისცა.

ვიდრე თორღვას ეს ჯაჭვის პერანგი თან ჰქონდა, მისი მძლეველი არავინ იყო. მაგრამ საკმარისი იყო, პერანგი დაეკარგა, უსუსურ ადამიანსაც შეეძლო მისი მორევა.

ეს ასე მოხდა. ერთხელ თორღვა მდინარეში ჩავიდა საბანაოდ, ჯაჭვის პერანგი კი ნაპირზე დატოვა. უპატრონოდ დატოვებულმა ჯაჭვმა იცურა, იცურა და მდინარეში შევიდა. წაიღო ჯაჭვი წყალმა და მას შემდეგ თორღვას იგი არ უნახავს.

იხელთა დრო მისმა მტერმა, როგორც ამბობენ, შვიდი წლის ნაავადარმა ჩონთამ, და ჭვარტლიანი ისრით განგმირა უპერანგო თორღვა.⁵

საინტერესოა ის გარემოება, რომ აღნიშნულ ლეგენდაში თორღვას სიძლიერე ჯაჭვის სასწაულებრივ პერანგთან არის დაკავშირებული. აქ რაინდებისათვის სახასიათო ნიუანსი არის წინა პლანზე წამოწეული: ვიდრე თორღვა პანკელი გაიგივებულია კოხტასთავის შეთქმულებასთან, მას ხელს ვერავინ ახლებს. ხოლო შემდგომ, როდესაც კოხტასთავის შეთქმულება გაიცემა, სასწაულებრივი ჯაჭვის პერანგის ძალაც აღარ არსებობს და თორღვა მოწყვლადია.

გამომდინარე ზემოთქმულიდან, პანკისის, იგივე თორღვას ციხეს ძალიან დიდი პოლიტიკური და ეკონომიკური მნიშვნელობა ჰქონია მეცამეტე საუკუნის საქართველოში. მისი დაუფლება და მისი სიმდიდრის დაპატრონების ამბები ლეგენდებშია აღწერილი და ეს შემთხვევითი არაა. როგორც ჩანს ცენტრალური ხელისუფლებისათვის ამ სტრატეგიული ციხე-სიმაგრის დაუფლებას ჰქონდა გარკვეული მნიშვნელობა და ამ ფონზე უკვე ნათელია თორღვა პანკელის მკვლელობა.

მეცამეტე საუკუნეში, 40-იან- 50-იან წლებში ლაშა-გიორგის ვაჟის-დავით ულუს კარზე ისტორიაში ცნობილი დაპირისპირება მოხდა, რასაც ისტორიკოსების შეფასებები მოყვა და იმავდროულად ლეგენდაშიც აისახა. ამ ლეგენდას ზოგადად ჯიგდახათუნის შურისძიებასაც უწოდებენ. განსხვავებულია ლეგენდისა და ოფიციალური ვერსიის შინაარსი, რომელზეც გვექნება საუბარი. ლეგენდის თანახმად და ზოგიერთი წყაროს ვერსიით, საქართველოს მონღოლმა დედოფალმა-ჯიგდახათუნმა(დავით ულუს

მეუღლემ) მოაკვლევინა თავის მსახურ მესტუმრე ჯიქურს თორღვას ციხის ერისთავი - თორღვა პანკელი.⁶

პავლე ინგოროყვა ამტკიცებს, რომ შოთა რუსთაველი იყო კოხტასთავის შეთქმულების მონაწილე. თუმცა, გარკვეულ ისტორიკოსთა შემდეგდროინდელი კვლევების მიხედვით ეს ვერსია არ დასტურდება, მაგრამ დღესაც ბოლომდე არაა გარკვეული ეს ამბავი. ფაქტია, რომ შოთა კუპრი ნამდვილად იყო კოხტასთავის შეთქმულების მონაწილეც და სულისჩამდგმელიც. კოხტასთავს ერთმანეთს დაუკავშირდნენ ეგარსლან ბაკურციხელი, ცოტნე დადიანი, ვარამ გაგელი, ყვარყვარე ჯაყელი, შოთა კუპრი, თორღვა პანკელი, გამრეკელ თორელი, სარგის თმოგველი და სხვები.

ასეთ გარემოცვაში გახლავთ თორღვა პანკელი კოხტასთავის შეთქმულების დროს და შემდგომ პერიოდში მას ღალატი ბრალდება. დავით VII ულუმ ბათო-ყაენის ურდოში გამგზავრების წინ კახეთი თორღვა პანკელს ჩააბარა და დედოფალ ჯიგდა-ხათუნსა და მესტუმრე ჯიქურს დაუმორჩილა. რაკი დავითს შეაგვიანდა, თორღვა პანკელს ეგონა, რომ იგი აღარ დაბრუნდებოდა განუდგა მას და კახეთის დასაკუთრება მოინდომა.

დავით VII-ის დაბრუნების შემდეგ შეშინებულმა თორღვა პანკელმა ვერ გაბედა მეფესთან მისვლა. ის ფიციტ მიინდვეს და უვნებლობა აღუთქვეს, მაგრამ მერე ჯიქურის ბრძანებით კლდეკარიდან გააგდეს.⁷ ეს ოფიციალური ვერსია გახლავთ.

დავით ულუს პირველ ცოლად ჰყავდა მონღოლთა ნოინის ასული – ჯიგდა-ხათუნი, რომელიც მას, ალბათ, დიდ ურდოში ყოფნისას მოაყვანინეს, როცა მეფედ დასამტკიცებლად იყო იქ წასული. დიდი საჩუქრებით გაემგზავრა დავით ღამას ძე ჩრდილოეთისკენ. სასახლეში კი უფროსად დატოვა თავისი მეუღლე, დედოფალი ჯიგდა-ხათუნი და მესტუმრე – ჯიქური, ანუ ქვეყანა მათ ჩააბარა. დავით ნარინი – დავით ულუს მამიდაშვილი და თანამეფე, ამ დროს უკვე ქუთათისში იყო გადასული და დასავლეთ საქართველოს აკონტროლებდა. მესტუმრე ჯიქური ძალიან ნიჭიერი და მეფის ერთგული პიროვნება ყოფილა. მას სამეფოში ისეთი წესრიგი დაუმყარებია, რომ თურმე აღარ არსებობდნენ მპარავები და ავაზაკები და, თუ სადმე გამოჩნდებოდნენ, ძელზე კიდედნენ. მეფის კარზე მესტუმრის (მესტუმრეთუხუცესის) სახელო, ანუ თანამედრობა, არ იყო სავაზირო, ანუ ერთ-ერთი უმაღლესი სახელო. თანამედროვე ენით რომ ვთქვათ, მესტუმრე არ იყო მთავრობის წევრი, ის ვაზირ მანდატურთუხუცესის ერთ-ერთ თანაშემწედ ითვლებოდა.

მესტუმრის მოვალეობაში შედიოდა სასახლეში უცხოელი ელჩების მიღება, გამგზავრება და სხვა. მემატთანე ჯიქურს „მესტუმრეს“ უწოდებს. ალბათ, ჯიქური მესტუმრეთუხუცესი, ანუ, სხვა მესტუმრეების ხელმძღვანელი იყო. როგორც ჩანს, ჯიქური არ ყოფილა დიდგვაროვანი, მაგრამ, მეფეს დაუახლოვებია და, ფაქტობრივად, სახლთუხუცესის უფლებებიც ჩაუბარებია მისთვის და პირველი ვაზირისაც, რადგან ის განაგებდა თურმე სასახლესაც და სამეფოსაც. არადა, წესით, მეფეს, ქვეყნიდან გამგზავრების შემთხვევაში, მწიგნობართუხუცესისთვის უნდა ჩაეხარებინა სამეფო. მესტუმრე ჯიქური ძალიან ეხმარებოდა ქვეყნის გადატაკებულ მოსახლეობას და უბრალო ხალხში პოპულარულიც ყოფილა.

დედოფალი ჯიგდაც ძალიან ენერგიული ქალი ბრძანდებოდა და აქტიურად ერეოდა ქვეყნის მართვაში. საერთოდ, მონღოლები დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ქალის რჩევებს და ხშირად დედოფლები მართავდნენ ხოლმე საყაენოს როგორც

იმ ხანებში, დედოფლის ბრძანებით, ჯიქურს ისანში აუშენებია ახალი სასახლე. მასვე დაუმორჩილებია და დაუხარკავს ფხოველები – აქ იგულისხმება სახელმწიფოსთვის დაქვემდებარება: ქვეყნის ყველა კუთხის წარმომადგენლები

ვალდებული იყვნენ, გადასახადები გადაეხადათ და ქვეყნის ცხოვრების ყველა სფეროში მიეღოთ მონაწილეობა, მით უმეტეს, რომ სამეფო იძულებული იყო, ხარკი გაეგზავნა მონღოლებისთვის და მათი არმიისთვის ქართული ჯარი მიეშველებინა.

ყაენთან წასვლამდე მეფემ სხვადასხვა კუთხე ჩააბარა ადგილობრივ დიდებულებს. კახეთი ჩაუბარებია ახალგაზრდა თორღვა პანკელისათვის და უბრძანებია, დედოფლის ბრძანებებს დაემორჩილეო.

გაემგზავრა დავით ლაშას ძე ბათოსთან. ბათო ყაენმა დიდი პატივით მიიღო და, რაც სთხოვა ჩვენმა მეფემ, აუსრულა. დავით ულუ კარგა ხანს იმყოფებოდა ურდოში. ეგონა თურმე თორღვას, აღარ დაბრუნდება მეფეო და გამაგრებულა პანკისის ციხეში, რომელსაც მერე „თორღვას ციხე“ უწოდეს; დაიკავა კახეთი და აღარ მორჩილებდა დედოფალსა და მესტუმრე ჯიქურს. დაუმორჩილებლობის მიზეზი უცნობია, შესაძლოა, დაბალი წარმოშობის ჯიქურის მბრძანებლობას ვერ იტანდა. არის სხვა ვერსიაც: ლეგენდის მიხედვით, ახალგაზრდა თორღვა ჯიგდა-ხათუნს მოსწონებია, მაგრამ მეფის ღალატი და შეურაცხყოფა ვერ იკადრა პანკელმა და ამიტომ არ ემორჩილებოდა ჯიგდასა და ჯიქურსო. იმასაც ამბობდნენ, ჯიგდა ჰყვაროდა ჯიქურს და ამიტომ მოხდა მისი დაწინაურებაო. ეს ლეგენდებია, უფრო – ვარაუდები, მემკთიანე კი მხოლოდ თორღვას დაუმორჩილებლობაზე და სახელმწიფოს მართვაში ჯიქურის ნიჭზე, ასევე, მეფისადმი ჯიქურის ერთგულებაზე და უბრალო ხალხის, ღარიბ-ღატაკებისა და ქვრივ-ობლების მიერ ჯიქურისადმი სიმპათიაზე მოგვითხრობს.

ჯიგდა-ხათუნის შურისძიებაზე ამახვილებს ყურადღებას თავის ნაშრომში მე-19 საუკუნის 20-იან წლებში მღვდელი დიმიტრი ჯანაშვილი: „ამის შემდეგ საქართველოს ბედიც და უბედობაც ქალების ხელშია. მეფეებს ისე ატრიალებენ, როგორც ენებებათ. მათ გაიტაცეს თავიანთ მაგალითით მონგოლთ ქალებიც. აი რაებსა სჩადის ჯიგდახათუნი, სამეფოს ორად გაყოფის შემდეგ მეფე თავის ჯარებით ყაენთან წავიდა: რადგან დაებარებინა. სამეფოს გამგეობა მან ჩააბარა თავის ცოლს და პირველს ვეზირს ჯიქურს. ეს კაცი მეფის ძლიერ ერთგული იყო და ქვეყნის კარგად გამგეც. მის დროს ქურდი და ავაზაკი არ მოიპოვებოდა სამეფოშიო, ამბობს მკითხველს. ამანვე აღუშენა მეფეს „ისანთა პალატი“, რადგან სამეფოს დიდი შემოსავალი ჰქონდა მისივე „ჯიქურისა მეცადინეობით.“ მაგრამ ვერც ეს კაცი გადურჩა დედაკაცის გავლენას. ჯიგდა-ხათუნის ბრძანებით იმან დაიჭირა კახეთის გაღმა მხრის მთავარი თორღუა, გატეხა ფიცი, წააყვანინა კლდეკარს და კლდეზე გადააჩეხინა თვინიერ მეფის ცნობისა. დედოფალი ათამამებს მეფეს, როგორც ენებება. 8

საინტერესო ურთიერთმიმართებაა ლეგენდასა და ოფიციალურ ისტორიას შორის, უფრო მეტად საინტერესოა დაპირისპირების ძირითადი მიზეზი და ასევე ნამდვილი სურათი. აქ რამდენიმე ისტორიული ფიგურის ცხოვრება და მოღვაწეობაა გაშლილი: დავით ულუ, ჯიგდა-ხათუნი, მესტუმრე ჯიქური, თორღვა პანკელი. ყველა მათგანი ისტორიკოსების, მწერლებისა და სახალხო მთქმელების, ანუ ზეპირი მეისტორიეების ყურადღების ცენტრშია და სხვადასხვანაირად არიან შეფასებული.

ამგვარად, თორღვა პანკელი, პანკისის ერისთავი, კოხტასთავის მეთქმელების მონაწილე, პანკისის ციხის მფლობელი, დაახლოებული პირი იმდროინდელი არისტოკრატიული საზოგადოებისა, თვითონაც ლეგენდარული პირი, მოხსენიებული ქართულ ზეპირსიტყვიერებაში, როგორც გმირი, ფაქტობრივად იმ ეპოქის ერთ-ერთი რაინდი იღუპება როგორც მეფის მოღალატე და მას დედოფალი ჯიგდახათუნი გამოუტანს სასიკვდილო ვერდიქტს მსახურის- მესტუმრე ჯიქურის ხელით.

იმ პერიოდში საქართველოს წესწყობილებაშია მომხდარი ღრმა ცვლილება. მედროვეობა და მესტუმრე ჯიქურის აღზევება, მისი მოღვაწეობა სამეფო კარზე და ბელუჯუდმართი დასასრული მონღოლთა უღელქვეშ ყოფნამ მარტო სამხედრო და ეკონომიური ზიანი არ გამოიწვია საქართველოში. მისი გავლენა წესწყობილებისა და ყოფაცხოვრების სხვა სფეროებსაც ძლიერად დაეტყო და აქაც დიდი კვალი დააჩნია. მონღოლთა ბატონობამ საქართველოს უფრო ღრმა კვალიც დააჩნია. იმ ხანაში სახელმწიფო ასპარეზზე დაწინაურებისათვის უკვე ყოველთვის წესიერი გზა აღარ იყო საჭირო: პირად დამოკიდებულებას მაშინ წილნანდელზე უფრო მეტი მნიშვნელობა მიენიჭა. დაბალი თანამდებობის პირი, - თუ ქვეყნის მმართველი მის ჩალაპარაკებასა და ჩურჩულს ყურს უგდებდა და მის რჩევას ანგარიშს უწევდა, - შესაძლებელია ისე გაძლიერებულიყო, რომ ყველა თავის ზემდგომ მოხელეებზე უფრო მეტი გავლენა მოეპოვა და სახელმწიფოს ნამდვილ მესაჭედ ქცეულიყო. ასეთ მედროვეთა გაჩენასა და დაწინაურებას მონღოლური წესი უწყობდა ხელს, რადგან ყმადნაფიცი სამფლობელოების სამხედრო ძალა უნდა თვით მეფის, ან და ქვეყნის სათანადო უზენაესი ხელისუფლის მეთაურობით გამოსულიყო. ისედაც მონღოლთა ყაენისაგან დამოკიდებულს ყმადნაფიცი ქვეყნების მმართველებს მის ურდოში ხშირად უხდებოდათ ყოფნა, რაკი ყაენთან და მის გავლენიან მრჩევლებთან შეუთანხმებლივ არცერთი მნიშვნელოვანი სახელმწიფო საქმის მოგვარება არ შეიძლებოდა.

დასკვნის სახით შეიძლება დავწეროთ, რომ მე-13 საუკუნის შუა ხანებში ძირითადი გარდატეხა ხდება არა მხოლოდ სახელმწიფოს შიდა და საგარეო საქმეებში, არამედ ქართულ საზოგადოებაშიც. თუ რუსუდან დედოფლის გარდაცვალების შემდგომ ქართულ საზოგადოებაში ძალიან დიდ როლს თამაშობდნენ კოხტასთავის მეთქმელების გმირები და მათ შორის თორღვა პანკელი, რომლის სახელიც სხვა გმირებთან ერთად ლეგენდებშიც მოიხსენიებოდა, ორმეფობის(დავით ულუსა და დავით ნარინის გამეფების დროს) პერიოდში, გამომდინარე მონღოლთა წესის დამკვიდრებიდან, ხელისუფლების მიერ აღზევდნენ დაბალი თანამდებობის პირები და ისინი წყვეტდნენ საზოგადოებრივი წესრიგის დაცვის საკითხებს. ამიტომ ამ სიტუაციაში არც მემამულიანების მიერ დატოვებული მრავალფეროვანი მასალები გვაქვს

ამ დაფარული ისტორიის შესახებ და ზოგადად შემორჩენილ წყაროებში ძირითადად ცენტრალური ხელისუფლებას გამართლებული.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

2

3. <http://wikimapia.org/33077189/ka/%E1%83%97%E1%83%9D%E1%83%A0%E1%83%A6>

4

5

<https://www.facebook.com/941232199317810/photos/>

6

[http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/თორღვა;მითოლოგიური_ენციკლოპედია_მანჯილთათვის_\(ქართული_მითოლოგია\);](http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/თორღვა;მითოლოგიური_ენციკლოპედია_მანჯილთათვის_(ქართული_მითოლოგია);)

6. როლანდ თოფჩიშვილი, ქართველთა ეთნიკური ისტორია და საქართველოს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარეები, თბ. 2002 წ; პავლე ინგოროყვა – “რუსთაველიანა”, თბ. 1926 წ. <https://modernnarrative.wordpress.com/>;

7. <http://georgianencyclopedia.ge;>

8

8. ისტორიული სურათები ქართული ეკლესიის გამოყოფა საბერძნეთის ეკლესიიდან და ქართველი ქალი მღ. დიმ. ჯანაშვილისა გორი მსწრაფლ-მბეჭდავი სტამბა „ქართლი“. 1814 მღ;

9

9. დიმიტრი ჯანაშვილი. <http://dspace.gela.org.ge/bitstream/123456789/5175/4/istoriuli%20sgratebi.pdf> იხ. ქართ. ცხოვ. გვ. 393.

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

რაინდობა შუა საუკუნეების საქართველოში-გ.აკოფაშვილი, 1992;

27

28

29

30

31

32

33

34